

A könyvtári munka racionalizálása

A könyvtári munkát évszázadokon át általában a humán tudományokat művelő, vagy azokban legalábbis jártas emberek végezték. Ezért alakult ki mind az irodalomban, mind a társadalmi köztudatban a máig élő közkeletű kép a szemüveges, szórakozott, könyvmoly „filosz” könyvtárosról. S ez a kép, egy-két évtizeddel ezelőttig nagyjából igaz is volt. Sőt! A „humanista könyvtár-örök” éppen napjainkban vívják utóvérdharcaikat a tudomány megszentelt csarnokait ádázul támadó újmódi profánok ellen.

A hajdani könyvtárörök viselkedése, gondolkodásmódja korukban természetes lehetett, mivel nekik szinte kizárólagos feladatuk a könyvekben felhalmozott tudás megőrzése, az új nemzedékekre való átszármasztása volt. Kései, korszerűtlen utódaik azonban az *üres formákat őrzik*, s korunk újrafogalmazott igényei ellen ágálnak.

A hajdani könyvtár-örök viszolyogtak mindenféle szervezéstől, a száraz, üzemszerű munkavégzéstől. Amit egyedenként csináltak, kiválóan, pontosan, sőt intuícióval csináltak, csak éppen a különböző könyvtári tevékenységek *nem álltak össze egyetlen, céltudatos folyamattá*. Nem is nagyon volt rá szükség. A kódexek, majd a fóliások gondos katalogizálás után bekerültek a raktárak mélyére, s a könyvtáros joggal hihette, hogy ezzel teljesítette feladatát.

Közben a világ rohamosan változott. A manufaktúrákat felváltották a magas szervezettségű ipari vállalatok, a modern élet szinte valamennyi területén óriásira növekedett az információigény. Ugrásszerűen nőtt az információhordozó dokumentumok száma, s ez a viharos folyamat máig sem csitult. Furcsa ellentmondásként ez a könyvárakat teljesen *váratlanul érte* a könyvvvel foglalkozó könyvtárosokat. Sem a tudományos irodalom özönével nem tudtak mit kezdeni, sem az információ-igényt nem tudták kielégíteni.

A társadalmi igények nyomására lassan-lassan a könyvtárakban is megindult a modernizálódás folyamata. Hasonlítható ez ahhoz az úthoz, amelyet a kémiában kellett megtenni az aranycsinálás titkát, a bölcsek követ kutató alkímista műhelyektől a vegyipari manufaktúrákon át a mai óriás vegyipari kombinátokig.

A könyvtári, a tájékoztató munka területén hazánkban még csak az első lépéseket tettük meg. A nagyszámú dokumentum feldolgozását, a megnövekedett olvasótábor kiszolgálását, a tájékoztatói igények kielégítését a könyvtárosi létszám növelésével igyekeztek megoldani. Csakhogy a teljesítmény extenzív növelése már nem jelent megoldást, az intenzív formákat kell keresni, *racionalizálni* kell a munkát. A racionalizálás összetett fogalom, olyan intézkedések együttese, amelyek célja, hogy a létszám emelése nélkül, a lehetőségek kifejlesztésével, gépi felszerelésekkel növeljük a munka hatásfokát. Legfontosabb módszerei: munkaszervezés, normák alkalmazása, munkamegosztás, műszaki fejlesztés.

Az említett módszerek közül eddig a legtöbb szó a műszaki fejlesztésről, azaz a gépesítésről és az automatizálásról esett. A gép, a gépesítés azonban — még a legmodernebb is — önmagában nem csodaszer. Hatása csak akkor lesz kedvező, ha szervesen beépül a könyvtár egész munkafolyamatába. A helyesen alkalmazott *gépesítés ésszerű munkamegosztást* tesz lehetővé: megszünteti az ismétlődő munkákat, lehetővé teszi az érdemi és az adminisztrációs munka szétválasztását, s az egymásra épülő szervezet modelljének alkalmazását. A cél nem a költségek csökkentése, hanem olyan szolgáltatások bevezetése, amelyek a hagyományos úton — a személyzet és a költségek nagyarányú növelése nélkül — nem valósíthatók meg.

A gépesítést mindig igen gondos munkafolyamat elemzésének kell megelőznie. A könyvtárnak pontosan ismernie kell munkája tartalmát, a tőle várt szolgáltatásokat. Csak ezek számbavétele után állapítható meg, milyen gépesítésre van szükség. A munkafolyamatok elemzése gépesítés nélkül is meghozza a hasznát, lényeges munkaszervezeti változásokhoz vezethet. A cél a *hatékonyabb működés*, nem pedig a mindenáron való gépesítés. Az elemzések során fel kell használni mindazokat a módszereket (munka- és időtanulmányok, munkafolyamat-ábrák, statisztika stb.), amelyeket a vezetés tudomány az ipar területén használ, természetesen a sajátos könyvtári körülményekhez alakítva. A végső cél az, hogy az eddigi hagyományos, szinte patriarchális munkaszervezetet, melyet az *egymás mellé rendelt munkafolyamatok* (gyarapítás, feldolgozás, olvasószolgálat) jellemezték, felváltsa egy új munkaszervezeti modell, amely a teljes funkció megközelítéséből indul ki. Az integrált szervezet tervezői az egyes részlegeket az egész részeként tervezik meg, s végig gondolják egymásra gyakorolt hatásukat, kapcsolataikat. Az új munkaszervezet lényege, hogy a jelenlegi merev osztálykereteket áttörve logikus, racionális munkamenetet tesz lehetővé, kiküszöbölve a felesleges utakat, az ismétléseket, az öncélú nyilvántartásokat stb.

A magyar könyvtáraknak mielőbb rá kell térniük az új munkaszervezetre, meg kell barátkozniuk az *üzemszervezési szemlélettel*, mert „fenyegetően” közel van az idő, mikor „kénytelenek” lesznek elektronikus adatfeldolgozó gépeket alkalmazni, amelyek megkövetelik az integrált munkaszervezet működését.

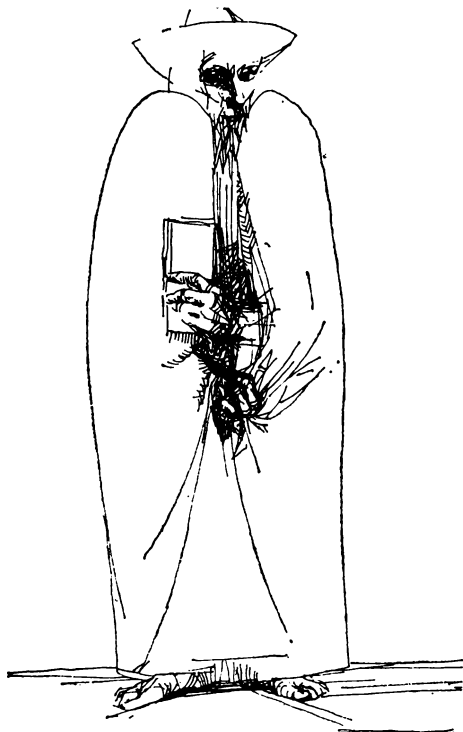
Ezidáig csak az egyes könyvtárak munkaszervezetének modernizálásáról szoltunk. Rá kell mutatni azonban a nagyobb, az *országos összefüggésekre* is. A legmodernebb munkaszervezés sem hozza meg a hasznát, ha az adott könyvtár elszigetelten működik, s nem veszi figyelembe a más könyvtárak által nyújtott, illetve a központi szolgáltatásokat.

Olyan munkaszervezeti modell kialakítására van szükség, amely tudatosan a különféle szolgáltatások kiterjesztett programjához idomul. Elsősorban a *központi szolgáltatásokra* kell figyelemmel lenni. Jelenleg ugyanazzal a dokumentummal ugyanazokat a munkákat sok helyen végzik el. S ezt nem lehet csupán — mint sokan teszik — a központi szolgáltatások (Nemzeti Bibliográfia, gyarapodási jegyzékek) tényleges hiányosságaival magyarázni. Ebben a vonatkozásban is hat a régi, autarkias szemlélet, amelynek megváltoztatása egyik legfőbb feladatunk. Ez a szemlélet olyan, mintha minden házban külön-külön kazánnal fűtenének, ahelyett, hogy rákapcsolódnának a távfűtés gerincevére. A hasonlatnál maradva önként vetődik fel a gondolat: a racionalizálást, a gépesítést elsőként a központi szolgáltatásoknál (a távfűtő központ és vezetékei) kell szorgalmazni. A központi szolgáltatások nagyobb felhasználásának feltétele az adatok kicserélhetősége, az eljárások szabványosítása, az összehangolt munka, amelynek előfeltételeként kiépülnek és folyamatosan működnek az egyedi könyvtáraktól a központi szolgáltatásokhoz vezető „csatornák” is.

A kooperáció azonban nem állhat meg az országhatárokon. Egyre inkább *nemzetközi együttműködésre* van szükség. Ennek előfeltétele azonban szintén a saját munkánk racionalizálása, a nemzetközi szabványok alkalmazása, felkészülés a nemzetközi szolgáltatások fogadására, adaptálására és saját hozzájárulásunk nemzetközileg felhasználható formában való visszasugárzása. Mindez a racionalizálás, a gépesítés nélkül megvalósíthatatlan, ha nem cselekszünk, saját magunkat rekesztjük ki az információáramlás számunkra létfontosságú nemzetközi munkamegosztásából.

Befejezésként annyit, hogy a gépesítés előkészítése hosszú és nehéz folyamat, melynek első és talán legfontosabb állomása a korszerű üzemgazdasági szemlélet kialakítása, a racionális munkaszervezet kiépítése.

Bereczky László

Szabados Arpád rajza